

Ahîlik Kavramı

Ahîlik, "XIII. yüzyılda Anadolu'da görülmeye başlayan ve bir süre sonra Osmanlı Devleti'nin kurulmasında önemli rol oynayan dinî-içtimâî teşkilat" olarak tanımlanır. Temelde Kur'an'a ve Hz. Peygamber'in sünnetine dayandırılan prensipleriyle Ahîlik, İslami anlayışa doğrudan bağlı olup tasavvufu önemli bir yeri bulunan 'uhuvvet'i hatırlatmasından dolayı kolayca yayılmış ve kabul görmüştür.

Bu teşkilatın Anadolu'da kurulmasında fütüvvet teşkilatının büyük tesiri vardır (Uludağ, I, 1988: 540-542). Ahîlik, İslam iktisadi hayatının müesse-seleşmiş bir örneği olarak görünmektedir. 'Ahîlik', Arapça 'kardeşim' anlamına gelen *ahî* kelimesinden alınmadır. Mamafih bu kelimenin Türkçede 'cömert' anlamına gelen *akı*'dan türetildiğini söyleyenler de vardır. Mesleki, ahlaki ve iktisadi bir kurum olan 'Ahîlik' Anadolu'ya münhasır bir teşkilattır (Yılmaz, 2004: 6). Ahîliğin doğuşunu, gelişimini ve özelliğini, Türk tarihinin derinlikleri ile İslam dininin esaslarında aramak gerekir. Çünkü Ahîlik, her ikisinin şu veya bu ölçüde katkıları ile doğmuştur (Soykut, 1971: 66). Ahîlik, fütüvvetin Anadolu'da sûfî karaktere bürünmüş şekli olarak yorumlanmıştır. Nitekim Ömer Lütfi Barkan, Anadolu Ahîliği'ni mistik bir tarikat olarak görmektedir (Barkan, 1942: 283). Saffet Sarıkaya'nın yapmış olduğu şu tanım kanaatimizce Ahîlikle alakalı en kapsamlı tanımdır: "Eski Türk akılık ve alp geleneğinin, Arap ve İran fütüvvet idealiyle, İslami bir sentez içinde birleşip Anadolu'da ortaya çıkan kurumsallaşmış şeklidir." (Sarıkaya, 1971: 2).

Fuad Köprülü ise Ahîlerin, fütüvvet mesleğine sâlik olup senedlerini Hz. Ali vasıtasıyla, Hz. Peygamber'e kadar götürdüklerini ve diğer sûfilerin hırkalarına karşılık, fütüvvet şalvarı giydiklerini belirtir. İçlerinde birçok kadı ve müderris de bulunan Ahîlik teşkilatının herhangi bir esnaf topluluğu değil, o teşkilat üzerine istinat eden, akidelerini o vasıta ile yayan bir tarikat sayılabileceği görüşünü savunur (Köprülü, 1976: 212-213).

Ahîlik Teşkilatı

Ahîlik, XIII. yüzyıldan itibaren yaklaşık 500 yıl Anadolu'da etkili olmuş bir teşkilatın adıdır. Ahlakî, askerî ve siyasi alanlar ile birlikte, özellikle sosyal ve ekonomik alanlarda oldukça etkili olan bu teşkilat; günümüzün sosyal güvenlik kuruluşları, esnaf ve sanatkâr odaları, kooperatifçilik, sendikacılık, belediyecilik gibi teşekküllerin işlevlerini görmekte beraber bütün bunların ötesinde, –belki de günümüzde karşılığı bulunmayan–, iş ahlakını şekillendiren bir kurum olarak önemli işlevler görmüştür (Öztürk, 2002: 43-56). Ahîlik, İslam inancıyla Türk örf ve âdetlerinin sentezi sonucu oluşan bir düşünce sistemidir (Ekinci, 2008: 22). Tüm bunların yanında Ahîliğin ideolojisini ve temelini, fütüvvet ilkeleri oluşturmaktadır. Ünitenin başında anlatılan fütüvvetle alakalı ilke ve prensipler, Ahîliğin inanç esasları gibidir.

Gerek Selçuklu, gerekse Osmanlı sultanlarından bazılarının vezirleriyle birlikte bu teşkilata üye oldukları bilinmektedir. Sadece padişahlar değil, devlet adamları, kadı, müderris ve muhtelif tarikat şeyhlerinin Ahîlik teşkilatı üyesi olması, bu teşkilatın güçlenmesine katkıda bulunmuştur (Köprülü, 1991: 91). Anadolu'nun birçok şehrinde tekkeleri olan Ahîler, Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemlerinde fetih hareketlerinde büyük rol oynamış ve aynı zamanda gazi unvanı ile cihad hareketine katılmışlardır.

Belli bir dönemden sonra Anadolu'da fütüvvet birliklerinin, 'Ahîlik' adıyla teşkilatlandıkları görülmektedir. Anadolu'da Ahîlik'in temelini oluşturan fütüvvet teşkilatına ilk giren I. İzzeddîn Keykavus'tur. Daha sonra oğlu I. Alâaddîn Keykubat ise Şeyh Şihâbeddîn Ömer Sühreverdî'nin (ö. 632/1234) elinden fütüvvet libası giymiştir. Sultan Alâaddîn Keykubat'ın bu teşkilata girmesiyle çevresindeki insanlar da bu teşkilata girmişlerdir. Dolayısıyla Ahîlik 'Ahî Evran' diye anılan İranlı Şeyh Nâsiruddîn Mahmûd (ö. 660/1262) tarafından I. Alâaddîn Keykubat'ın himayesinde teşkilatlanmıştır (Kayaoğlu, 1981: 221-229).

Ahîlik, Anadolu'da hızla yayılma zemini buldu. Şehirlerden köylere varıncaya kadar pek çok bölgede Ahî zaviyeleri açıldı. İktisadi hayatın yanı sıra zaman zaman siyasi faaliyetlere de katıldı. Özellikle XIII. asırda siyasi otoritenin zaafa uğradığı zamanlarda, şehirlerin düşman istilasından korunması, bazı isyanların bastırılması gibi olaylarda etkili oldu (Tekeli, 2011: 142; Yılmaz, 2004: 6).

Ahîlik, aslında, ilk kuruluşu ve gelişmesinde bir tarikat olarak ortaya çıkmamıştır. Bu nedenle pek çok tarikatın ilke ve prensiplerinden faydalanmıştır. Birçok üyesinin aynı zamanda farklı tarikatlara mensup olduğu bilinmektedir. Bu tarikatlardan biri Mevlevilikdir. Mevlevilerin ileri gelenlerinden Mevlânâ Hüsâmeddîn'in babası "Ahî Türk" Konya'daki fütüvvet teşkilatının başı idi. Eflâkî, *Menâkıb*'ında, Mevleviler ve Ahîler arasındaki ilişkilerden bahseder (Eflâkî, 1989: 302-303). Diğer bir tarikat olan Halvetilik, Anadolu'ya Niğde'de bir zaviye açan Ahî Yûsuf-ı Halvetî kanalıyla girmiştir. Bunun yanında Ahî Evran ile Hacı Bektaş-ı Velî arasında bir dostluk olduğu bilinmektedir. Bu mânâda Bektaşilerle Ahîler arasındaki iyi ilişkiler Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda da ortaya çıkmaktadır (Sarıkaya, 1971: 5).

Anadolu Selçukluları zamanında Ahî birlikleri, mesleklere ait problemleri halletmekte ve devletle ilişkileri düzenlemekteydi. Mal ve kalite kontrolü, fiyat tespiti bu birliklerin göreviydi. Mesleğin geleceği açısından, çırağların en iyi şekilde yetiştirilmesine çok önem verilirdi. Anadolu'da köylere kadar yayılan Ahîlik, pek çok devlet ve ilim adamıyla askerî zümre mensuplarını bünyesine alarak güçlendi ve XIV. yüzyıldan sonra organize esnaf birlikleri hâlini aldı; ancak sosyal ve siyasi gücü biraz zayıfladı. Ahîler, Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda büyük rol oynamışlardır. Osman Gazi'nin kayınpederi Şeyh Edebalı ve devletin kuruluşunda rol oynayan pek çok paşa ve ilim adamı Ahîlik mensubuydu. Sultan Orhan'ın Ahîlikte 'İhtiyâru'd-dîn'³ makâmında bulunduğu, Sultan I. Murad'ın ise 'Ahî şeyhi' olduğu bilinen tarihî gerçeklerdir. Özellikle Âsıkpaşazâde, *Târihi*'inde, Rum Erenleri dediği ve Abdâlân-ı Rûm, Âhıyân-ı Rûm, Bacıyân-ı Rûm ve Gaziyân-ı Rûm diye dörde tasnif ettiği gruplardan Gaziyân-ı Rûm, fütüvvetin seyfi kolu olarak mütalaa edilebilir. Orhan Gazi zamanında Anadolu'yu gezen ünlü Arap seyyahı İbn Batuta, uğrayıp misafir kaldığı Ahî zaviyelerini ve onların etkinliklerini anlatmaktadır. O devirde Ankara Ahîleri, yirmi gün müddetle boykot yapıp dükkânlarını kapayarak, devletten istediklerini elde etmişlerdir. Zamanla tamamen iktisadi bir kurum hâline dönüşen Ahîlik, bünyesi içinde yer alan esnaf birlikleri, ustalar, kalfalar ve çırağlardan oluşuyordu. Çırağıktan itibaren yükselmek için mesleki ehliyet ve liyakat şarttı. Çırağlar mesleği çok iyi öğrenmedikçe dükkân açamazlardı. Esnaf ve dükkân sayıları sınırlı olduğu gibi, mal üretimi de ihtiyaca göre yapılırdı (Yılmaz, 2004: 6-7). Yani, israf ekonomisi güdülmüyordu.

³ Dinin seçkin kişisi anlamına gelen bir Ahî unvanıdır.

Ahîlik ruhu, Ülgener'in de ifade ettiği gibi İslamiyet'in kalkınma etkinliklerinde oynadığı ahlaki davranış rol modelinin önemli bir mümessiliydi. Bu ruh, XII. ve XIII. yüzyılın çalkantılı ve buhranlı ortamında dinî ve duygusal bağlarla bir birine bağlı güçlü bir teşkilat olarak ortaya çıktı.

Ortak bir 'iş ahlakı ve disiplini altında' toplanan bu Ahîlik teşkilatının temel amaçları şunlardı: "Sanat erbabı kimseleri ortak bir iş ahlakı etrafında muhafaza etmek, geleneği tanımak, zorunlu olmadıkça iş değiştirmemek, fakirleri korumak, 'dışarıya' karşı dayanışma oluşturup topluluk birliğini savunmak."

Çalışma hayatındaki dayanışma ve cemaat zihniyetini ifade eden bu Ahîlik ruhu; Anadolu, İstanbul ve Rumeli'de bedestenlerde, loncalarda ve çarşı tezgâhlarında temsil edildi. Dayandığı kurumlar ne kadar değişirse değişsin bu ruh, asırlar geçmesine rağmen, tüccar erbabının yaşam tarzı ve zihniyetlerinde, varlığını günümüze kadar sürdürdü (Ülgener, 1981: 33-35).

Ayrıca tasavvuftaki meşrep farklılıkları ve tarikatların varlığı ile Ahîlikteki meslek farklılıkları, insanın yaratılış olarak farklı meşrep, meslek ve mezhebe yatkın olması ve İslam'daki esneklik dolayısıyla iki kurum arasındaki benzerliğe farklı bir misal olarak gösterilebilir. Tasavvuf yoluna giren müridin muvaffak olabilmesi için meşrebine uygun bir tarikata girmesi gerektiği gibi Ahîlikte de yamağın veya çırağın da yatkın olduğu mesleğe yönlendirilmesi esastır. Her iki kurumda da istisnai durumlar hariç, şeyh veya usta değiştirmek hoş karşılanmaz. Tasavvufta tarikat pirleri, Ahîlikte meslek pirleri, yolun veya mesleğin kurucusudurlar. Her iki kurumda, şeyh-ustaya teslimiyet ve saygı, azami derecede önemli görülmüştür.

Zaviyelerde insanlar şeyh-mürîd ilişkisi, Ahî ocaklarında ise usta-çırak ilişkisi ile birbirlerine bağlanıyorlardı. Tasavvufî eğitimde, bir şeyhe intisap etmeden irşadın mümkün olamayacağı gibi Ahîlikte de bir ustadan el almadan veya bir üstadın rehberliği olmadan bir sanata sahip olmak caiz görülmemiştir (Bayram, 2006: 54-55).

Yine tasavvufta ve Ahîlikte üstattan talebeye bilgi aktarımı ilkeleri konusunda da önemli ölçüde benzerlikler bulunmaktadır. Ahîlikte örtülü bilginin paylaşım ilkeleri; uzun süreli istihdam-eğitim, uzun süreli ve çok aşamalı terfi sistemi, sabır, sadakat, saygı-icazet alma, sevgi, sır tutma, samimiyet, güler yüzlü olma, güven, kanaat, yol kardeşliği, yârân odaları, yârân başı, işbaşında eğitim, sadelik, ihlas, hikâyeler (kıssadan hisse çıkarma), affedicilik olma, öfkelenmeme ve doğruluk olarak sayılabilir (Doğan, 2006: 79-148).

Zaviyelerde düzenlenen Ahî sohbetlerinde; Kur'an, hadis, menâkıb, hu-kemânın yaşantısı, müzekkânın vasıfları, şühedanın güzel hâlleri, mu-

habet ehlinin hâlleri, zarif insanların hâlleri, dervişlerin sırları, evliyanın sülûkü ve şairlerin belagatle ilgili sözleri gibi pek çok şey okunmaktadır. Bu, Ahîlerin aldığı eğitimde tasavvufun özel bir yerinin olduğunu, tasavvufi seyr ü sülûkün ayrı bir önem arz ettiğini göstermektedir (Özköse, 2005: 742).

Ahîlik teşkilatında mertebe sistemi şöyle idi: En başta bir “Şeyhu’l-Meşâyih” adıyla bir lider bulunur, buna Ahî-Baba denirdi. Bunun altında bir önceki lider olarak, “Şeyh” unvanını taşıyan sâbık şeyh yer alırdı. Üçüncü mertebede “Halife”, ondan sonra “Nakibler” gelirdi. Daha sonra altı bölükten oluşan ve ilk üç bölümünde “Ashâb-ı Tarîk” (Yol arkadaşları) adı verilen “Ahîler” yer alıyordu. Teşkilatın en son mertebesinde “Yiğitler” vardı ki bunlar teşkilata yeni katılanlardı. Ahî zaviyelerindeki hiyerarşik yapı için Burgazî, Yiğit-Ahî-Şeyh şeklinde üçlü bir hiyerarşik yapıdan bahsetmektedir (Burgazî, 1954: 113).

Ahîlikteki bu hiyerarşik yapının yanında her mesleğin bir ‘pir’i vardır. Bu ‘pir’, mesleğin kurucusu olarak kabul edilir. Ahî Evran ise tüm pirlere piridir.

Ahîlerin kendilerine özgü kıyafetleri vardır. Onlar, başlarına beyaz keçe külâh giyer, üstüne sarık sararlardı. Ayaklarında şalvar, bellerinde yünden örülmüş bir kuşak bulunurdu. Ayaklarına mest giyer, bellerinde uzun kamalar taşırlardı.

Giymiş oldukları bu kıyafetleriyle de bu teşkilat sûfilere benzemektedir (Yılmaz, 2004: 274-275).

Nüfusun yoğun olduğu şehirlerde Ahî birliklerinin her birinin kendine ait tekkeleri vardı. Nüfus yoğunluğu olmayan yerlerde ise tekke çatısı altında muhtelif meslek grupları bulunmaktaydı (Tekeli, 2011: 143). Ahîler, gündüz ayrı çalışsalar da akşam ‘tekke’de yemeği birlikte yerlerdi. Tekkelerinde misafir ve yolcu eksik olmazdı. Misafir ve yolculara karşı çok iyi ve misafirperver davranırlardı. Ahîler zalimlere ve haksızlığa karşı amansız bir mücadele verdikleri gibi, kendi aralarında da herhangi bir üye, Ahîlik prensiplerine aykırı davranıp müşterisini aldatır veya yalan söylerse derhâl Ahî-Baba tarafından yargılanır, mutlaka cezalandırılır ve pabucu dama atılırdı. İşte bundan dolayı Ahîlik teşkilatı İslami ticaret anlayışını koruyan, iman, yiğitlik, cihad ve ahlak ocağı idi.

Bütün bu güzelliklerine rağmen bu teşkilat da her teşkilat için mukadder akıbete uğramış ve zamanla bozulmuştur. İlk dönemlerde teşkilatta tam bir ehl-i sünnet (orta yol) hâkim iken daha sonraları bu çizginin dışına çıkmış; devlete karşı isyan eden, ahlaksızlığa meyilli, kimliği belirsiz kimseler teşkilat içinde görülmeye başlayınca teşkilat eski özelliklerini kaybetmiştir. Fatih devrinden sonra ise eski itibarını kaybetmiş gücünü koruyamamıştır.

Şimdi Ahîliğin Anadolu’daki kurucusu ve temsilcisi Ahî Evran’ın hayatı hakkında bilgi verelim.

Ahî Evran (1171-1261)

Anadolu'da Ahîliğin kurucusu olarak bilinen Ahî Evran'ın asıl adı, Şeyh Nâsiruddîn Mahmûd'dur. İran'ın/Azerbaycan'ın Hoy şehrinde 1171 yılında doğmuştur. Ahî Evran ilk eğitimini Hoy kasabasında aldıktan sonra, Horasan'a giderek Fahreddîn-i Râzî'den (ö. 1149-1209) ve hukemâdan, felsefeyi ve Kur'an-ı Kerim tefsirini öğrenmiştir. Ahî Evran, Sadreddîn-i Konevî'nin çağdaşı olup ikisi de İbni Sînâ ve Farâbî'nin etkisinde kalmışlardır.(Şahin, 1988: 529).

Ahî Evran gençliğinde Ahmed-i Yesevî'nin talebelerinden aldığı ilk tasavvuf terbiyesi ile yetişmiş ve olgunlaşmıştır. Önce, devrin mutasavvıflarının buluşma yeri olan Bağdat'a gitmeye karar verir ve gitmeden hac farızasını yerine getirir, dönüş yolunda müstakbel kayınpederi Evhadü'd-dîn-i Kirmânî (ö. 1237) ile tanışır. Daha sonra Halife Nâsır Lidinillâh ile tanıştırılan Ahî Evran, halifenin kurduğu 'Fütüvvet Teşkilatı'na girer.

Ahî Evran Bağdat'ta iken, fütüvvet teşkilatının ileri gelenleri ile tanışarak onlardan yararlanmıştı. Ahî Evran, özellikle I. Alâaddîn Keykubat'ın (ö. 1237) büyük destek ve yardımıyla, bir taraftan İslami-tasavvufi düşünceye ve fütüvvet ilkelerine bağlı kalarak tekke ve zaviyelerde şeyh-mürîd ilişkilerini düzenlemiş, diğer taraftan iş yerlerinde usta, kalfa ve çırak münasebetlerini ve buna bağlı olarak iktisadi hayatı düzenleyerek Ahîliğin Anadolu'da kurulup gelişmesinde büyük rol oynamıştır (Tekeli, 2011: 142).

Ahî Evran'ın fikir hayatında en önemli ve en büyük yeri Melâmilik işgal etmektedir. Çünkü Ahî Evran'ın şeyhi Evhadü'd-dîn-i Kirmânî'dir. Evhadü'd-dîn-i Kirmânî'nin en belirgin yanı ise Horasan Ekolüne bağlı olarak melâmet yolunda sivrilmiş olmasıdır. Melâmet, bir inanış tarzı ve bu inanış tarzına dayalı ahlak kuralları ve yaşayış stilidir. Ahî Evran'ın, tasavvuf meşrebinde melâmet yolunu tutmuş olması, Ahî teşkilatının iş ve sanat ahlakının, büyük ölçüde Melâmiliğe dayandığını gösterir (Bayram, 2006: 49-50).

Evhadüddin-i Kirmanî ile Anadolu'ya gelen Ahî Evran, Anadolu'da ilk defa Selçuklular döneminde Kayseri bölgesinde esnaf teşkilatı olarak örgütlendi. Anadolu topraklarında Müslüman Türklerin tasavvufi ve dayanışmacı ekonomik temelini attı. Bu kurgu aracılığıyla esnaf teşkilatı içinde bir çalışma ahlakı gelişti. Bu da bir fetihçi ideolojiden çok, bir çalışma etiği olarak öne çıktı. (Yıldırım, 2008: 131-141).

Ahî Evran, kendi mesleği debbağlıktan başka 32 çeşit esnaf ve sanatkârın lideri olmuştur.

Sultan Alâaddîn Keykubat'ın (ö. 1237) Ahî birliklerini desteklemesi sonucu, Anadolu'nun birçok yerinde, bu birlikler süratle gelişti. Anadolu Selçuklu Devleti'nin iktisaden en parlak dönemi işte budur. Sultan Alâaddîn'in, oğlu tarafından öldürülmesinden sonra Ahîler, bu duruma tavır aldılar ve yerine geçen II. Gıyâseddîn Keyhüsrev'i (ö. 1246) affet-

mediler. Sonuçta da Ahî Evran'ı çekemeyenler, onunla yeni hükümdarın arasını açtılar. Alâaddîn Keykubat zamanında Konya'da medreselerde ders vermek üzere davet edilen Ahî Evran, bunun üzerine burada daha fazla kalamadı ve Kırşehir'e gelerek Ahî birliklerinin teşkilatlandırılmasına hız verdi. Kırşehir'e eşi Fatma Ana ile yerleşen Ahî Evran, eşinin kurduğu Anadolu Kadınlar Birliği (Bacıyân-ı Rûm) teşkilatını da himaye etmiş, her iki teşkilatın (Ahiyân-ı Rûm ve Bacıyân-ı Rûm) büyümesi ve gelişmesi için çaba sarf etmiştir.

Ahî Evran 1261 yılında Moğolların Kırşehir civarında yaptıkları bir katliamda şehit edilmiştir (Bayram, 2006: 28).

Eserleri

Kaynaklarda Ahî Evran'ın çok yönlü bir ilim ve fikir adamı olduğu kaydedilmektedir ki o, tefsir, hadis, kelam, fıkıh ve tasavvuf sahasında kitaplar yazmış, felsefe, tıp ve kimya sahalarında da bilgi sahibi olan bir ilim adamı ve filozoftur.

Ahi Evran, *Letâif-i Gıyâsiyye* adlı kitabını Selçuklu Sultanı I. Gıyâseddîn Keyhüsrev (ö. 1211)'e yazıp sunmuştur. Kitabın 1. cildi felsefe, 2. cildi ahlak ve siyaset, 3. cildi fıkıh (İslam hukuku), 4. cildi dua ve ibadet hakkındadır.

Ahî Evran ikinci kitabı *Letâif-i hikmet*'i Selçuklu Sultanı II. İzzettin Keykavus'a sunmuştur. Bu kitap, sultanlara ve yöneticilere nasihat eden, siyasetname türü bir eserdir. Eserin bir bölümünde halkın ihtiyaçları belirlenmekte, bu ihtiyaçların karşılanması, istihdamın, kaliteli, bol ve ucuz üretimin artırılması sırasında çıkabilecek sorunlara karşı tedbirlerin neler olması gerektiği anlatılmaktadır.

Ahî Evran'ın bu iki eserin dışında başka *Ruh'un Bekâsı*, *Tıp* ve İbni Sînâ (ö. 1037), Sühreverdî (ö. 632/1234) ve Fahreddîn Râzî'den çeviri kitapları dâhil olmak üzere yirmiye yakın eseri vardır.

Ahîliğin Gereklere

XIV. yüzyılda Anadolu'nun sosyal hayatının düzenlenmesinde büyük rol oynayan Ahîlik hakkında ilk kez İbn Batuta (ö. 1369) bilgi vermiştir. İbn Batuta, Anadolu'nun en ücra yerlerine, dağ başlarına kadar yayılan zaviyeleriyle, Ahîlerin her türlü konuğa, sıkıntılı günlerinde kucak açtıklarını; yolların emniyetli olmadığı, taşıma araçlarının iptidai olduğu bir devirde, seyahat edenlerin sığınabilecekleri birer konaklama yeri tesis ettiklerini haber vermektedir. Böylece günümüz insanına da yararlı mesajlar vermektedir (Şeker, 1993: 88).

Sosyal dayanışmanın en güzel örneklerinden biri olan Ahîlik teşkilatı, sevgi ve kardeşlik merkezli, karşılıksız verebilme duygularıyla örülmüş önemli bir müessesedir. Ahî zaviyeleri, manevi terbiye ile iş ahlakını bütünleştirerek nice esnaf kuruluşlarına örnek teşkil edecek nitelikleri bünyesinde barındırmaktadır (Şeker, 1993: 89).

Ahîliğin esasları, ahlaki ve ticari kaideleri, Ahîliğin nizamnamesi olarak adlandırabileceğimiz fütüvvetnâmelerde yazılıdır (Kazıcı, 1988: 541). Ahîlik prensipleri, tasavvuf ve fütüvvet ahlaki ile paralellik göstermektedir. Fütüvvet ahlakında vefa/doğruluk, güven/emniyet, cömertlik, nasihat, tevazu, tevbe, af gibi güzel huylar kabul görmekte; içki, zina, livata, yalan, gıybet, hile gibi kötü huylar ise yerilmektedir. Fütüvvetnâmeler üzerinde çalışma yapan Sarıkaya Ahîliğin esaslarını şöyle açıklar: “Fütüvvetnâmelere göre Ahîler, gündelik yaşayışlarından teşkilat kurallarına, sofrada adabından iş yerindeki çalışma kurallarına kadar kendilerini Kur’an ve sünnete göre hazırlama ve yaşama gayretinde kimselerdir. Elinin emeğini yemek, helal kazanmak, veren el olmak ve diğerkâmlık onların en önemli hasletleridir. Onların dinî zihniyetleri, hayatlarındaki dinamizme uygun olarak şekillenmiş; inanç esasları ve sahabe hakkındaki kanaatleri teşkilat geleneğine paralel gelişmiştir. Ahîler dönemin dinî yapısı içinde herhangi bir mezhep taassubundan uzak, doğru bildikleri kitap ve sünnetin çizdiği çerçevede yaşamayı ülkü edinen samimi birer Müslüman olarak görülmektedirler.” (Sarıkaya, 1971: 17).

Ahînin üç şeyi açık, üç şeyi kapalı olmalıdır (Çağatay, 1974: 182):

- Eli, kapısı ve sofrası açık olmalı (cömertlik, konukseverlik, aç geleni doyurma).
- Dili, gözü ve beli kapalı olmalı (kötü söz söylememe, kötü bakmama, namusu koruma).

Ahînin gözü, haramlara; ağız günah olan sözlere, dedikodu ve gıybet kapalı olmalı; eli harama uzanmamalı, zulme kapalı olmalıdır (Burgazî, 1954: 126-132). Edep kavramı da Ahîlerde, ele, bele ve dile hâkimiyet olarak özetlenmiştir. Tasavvufta ise riyazetin temel şartları, mideye bağlı olarak, kişinin nefsi arzularına hâkim olması, az konuşması, az yemesi ve az uyuması şeklinde prensip hâline getirilmiştir. Yine Serrâc (ö. 378/988) din ehlinin edebinin riyazetle nefsi terbiye etmek ve şehvi arzuları terk etmek olduğunu söylemektedir (Kuşeyrî, 2003: 374). Kişiyi Ahîlikten düşüren afetlerden biri de edep ve hayâ sahibi olmamaktır (Tekeli, 2011: 30). Bir Ahî’de bulunması gereken vasıfları, Burgazî şöyle sıralar: “Cömert olmak, namazı kazaya bırakmamak, hayâ sahibi olmak, terk-i dünya etmek, helal kesbetmek, ilim sahibi olmak, beyler kapısına varmak.” (Gölpınarlı, 1954: 124-127). Bir de teşkilata yeni giren terbiyede (çırak) olması gereken vasıflar vardır. Bunlar, “Ustaya yakın olmak, ustaya sadakat, ustadan korkmak, ustadan utanmak, ustaya hizmettir.” (Sarıkaya, 1971: 14).

Ahî olmak ve peştamal kuşanmak için kişinin bir Ahî tarafından önerilmesi zorunludur. Üye olmak isteyenlerden yedi fenâ hareketi bağlaması ve yedi güzel hareketi açması beklenmektedir:

1. Cimrilik kapısını bağlamak, lütuf kapısını açmak.

2. Kahır ve zulüm kapısını bağlamak, hilm ve mülâyemet kapısını açmak.
3. Hırs kapısını bağlamak, kanaat ve rızâ kapısını açmak.
4. Tokluk ve lezzet kapısını bağlamak, riyazet kapısını açmak.
5. Halktan yana kapısını bağlamak, Hak'tan yana kapısını açmak.
6. Herze ve hezeyan kapısını bağlamak, marifet kapısını açmak.
7. Yalan kapısını bağlamak, doğruluk kapısını açmak.

Şu hususların yiğidi yiğitlikten, Ahîyi Ahîlikten, şeyhi şeyhlikten çıkaracağı, cennetlik kişiyi cehennemlik kılacağı yazılmıştır: Şarap içmek, zina ve livata yapmak, gammazlık, dedikodu ve iftira etmek, münafıklık etmek, gurur ve kibir, sert ve merhametsiz olmak, haset etmek, kin tutmak ve affetmemek, sözünde durmamak, yalan söylemek, emanete hıyanet etmek, kadınlara şehvetle bakmak, kişinin ayıbını örtmemek, cimri olmak, koğuculuk ve gıybet etmek, hırsızlık yapmak (Gölpınarlı, 1954: 183).

Ahîliğin Fonksiyonları

Ahîlik kuralları, Anadolu'da yerleşen Türklerin fütüvvet esaslarına bağlı kalarak kurup yürüttükleri bir toplum düzeni olmuş, fakat tasavvufi mânâda bir tarikat olmaktan uzaklaşmıştır (Soykut, 1971: 83). Ahîlikte amaç; zenginle fakir, üretici ile tüketici, emek ile sermaye, halk ile devlet arasında iyi ilişkiler kurarak sosyal adaleti gerçekleştirmektir. ahlaki toplumculuğu uygulamak olup bu amaçlara sağlam bir teşkilat ve köklü bir eğitim ile ulaşılmaktadır (Gölpınarlı, 1954: 87). Dolayısıyla Ahîlik, Anadolu'nun İslamlaşmasında, Türk kültür ve medeniyetinin gelişmesinde, sanat ve ticaret ahlakının yaygınlaşmasında önemli roller üstlenmiştir.

Ahîler, Osmanlı Beyliği'nin kuruluş ve gelişme döneminde etkin rol üstlenmişlerdir. Osman Bey'in kayınpederi ve Osmanlı Devleti'nin manevi kurucusu Şeyh Edebali, bir Ahîdir. Osmanlı Beyliği'nin kurucusu Osman Bey'in de Ahîlere yakınlığı kitaplarda zikredilmektedir (Barkan, 1942: 288). Sultan Murad'ın bir Ahî olarak nitelendirilmesi, Orhan Gazi'nin yeni teşekkül ettirdiği yaya ordusuna giydirdiği üniformanın Ahî üniforması olması ve ilk dönem Osmanlı padişahlarının Ahî vakıflarına üye olmaları, padişahların kılıç kuşanma törenlerinin bir çeşit fütüvvet merasimi olması, yine Sultan I. Murad'ın Ankara'yı Ahîlerden mücadele etmeden alması (1361) Ahîlerle ilk dönem Osmanlı padişahları arasındaki ilişkiyi ve Ahîlerin Osmanlı'nın ilk dönemindeki etkilerini ortaya koymaktadır (Sarıkaya, 1971: 2-3).

XIII. yüzyıl, Moğol istilasından dolayı Anadolu'da istikrarsızlığın hâkim olduğu bir dönemdir. Özellikle Orta Anadolu'da Moğollara karşı mücadele eden Ahîler, sadece mücadele etmekle kalmamış, bu istikrarsız dö-

nemde, asırlarca varlıklarını devam ettirecek kuvvetli örgütlenmelerini de gerçekleştirmişlerdir. XIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bilhassa şehirlerin mahalli idaresinde söz sahibi olmuşlar, halkın asayiş, sükûn ve huzurunu teminde önemli çabalar sarf etmişlerdir (Bayram, 2006: 102).

Ahîlerin temel misyonlarından biri de 'âyende ve râvende'ye, yani geleceğe, geçene hizmettir (Barkan, 1942: 300). Ahîler, bu şekilde karşılık beklemeden çevrelerine hizmet etmişlerdir. (Şeker, 1993: 88). Dolayısıyla Ahîliğin fonksiyonlarından birisi de göçebe ve şehir kültürü arasında bir köprü olmak şeklinde görülür (Sarıkaya, 1971: 17).

Türkiye'de toplumsal adaletin tabana yayılmasını özleyenler için Ahîlik, öncelikle başvurulacak ekonomik bir düzendir (Soykut, 1971: 66). Ahîler, kendimize mahsus bir iktisat süjesi oluşmasına katkıda bulunmuşlardır. Hatta Medeniyetimizi Batı'dan ayıran en önemli özelliklerin Ahîlikten kaynaklandığı söylenebilir. Batı medeniyetini ve kapitalizmi inşâ eden en önemli faktör, burjuva zihniyeti iken bizim içtimai-iktisadi hayatımızı büyük ölçüde Ahî zihniyeti yönlendirmiştir. Bundan dolayı bizde kapitalizmi oluşturan sömürgeci faaliyetler, sınıf mücadeleleri görülmemiştir (Tabakoğlu, 2008).

Ahîlik teşkilatı, Orta Asya'dan göç eden Türklerin Anadolu'ya gelmesinde ve buraları yurt edinmesinde önemli roller üstlenmiştir. Ahîler, Anadolu'ya gelen Türkleri, önce misafir etmişler, sonra bir sanatı olanlara işyeri açmış, kurdukları zaviye ve onun yanında inşa ettikleri evler ile mahalle ve sokaklar oluşturmuş, işyerleri, siteler, çarşılar ve şehirler kurmuşlardır (Çağatay, 1974: 90; Bayram, 2006: 130).

Diğer taraftan Ahîlik, mesleki ve ahlaki prensipleri ile ürünlerde kalite-kontrol ve standart sağlanmasında ve haksız rekabetin önlenmesinde rol almış, ücretler ve fiyatlar konusunda da yetki sahibi olup devletle halk arasında bir köprü kurmuştur. Bu mânâda Ahîlik, âdeta tasavvuf ahlakının iktisadi ve sosyal hayata yansması ve kurumsallaşmış hâli gibidir.

Ahîlerin iktisadi hayattaki rolünü ve faydalarını şöyle sıralamak mümkündür (Yılmaz, 2004: 7-8):

1. Ahîler yamak, çırak, kalfa ve usta ilişkilerini, evlat-baba sıcaklığında ve manevi bir ortamda düzenlemişlerdir.
2. Üreticiyle tüketici arasındaki ilişkileri, ihtiyaç ve verimlilik esasına göre tanzim etmiş, israfı önlemişlerdir.
3. Köylerden şehirlere kadar kurdukları zaviyeler sayesinde Ahîler, sanat, kültür, konaklama ve turizme canlılık kazandırmışlardır.
4. Halkın örgütlenmesini ve teşkilatlanmasını sağlamış, esnafın ezmeden ve ezilmeden mesleklerini icra etmelerine imkân sağlamışlardır.
5. Ahîler, birlik mensuplarını kabiliyetlerine uygun işlere yönlendirdiklerinden insanlar ikinci bir iş peşinden koşmamıştır. İş de-

ğıştırmek hoş karşılanmamış, bütün sanatkârlar işlerine teksif olduklarından kaliteli üretime gayret etmişlerdir.

6. İhtiyaçları kamçılıyarak tüketimi artırmak yerine ihtiyaca göre üretim yapmayı planlamışlardır. Üretilen eşya sanatkâr için ekonomik değer in ötesinde el emeği ve göz nuru olarak ayrı bir önem arz etmiştir.
7. Ahî birlikleri daha fazla kazanmak, spekülasyon ve serbest rekabet yerine karşılıklı yardım ve sosyal dayanışma esasına bağlı kalmışlardır. Ahîlerin dayanışma anlayışı, "Can ve mal beraberliği" olarak özetlenmiştir.
8. Ahîler hem üreticilerin hem de tüketicilerin menfaati doğrultusunda kaliteli üretim için çaba sarf etmişlerdir. Kalitede belli bir standardı yakalamaya ve bunu uygulamaya çalışmışlardır. Kalite ve standardizasyona uymayanların dükkânları kapatılmış, hatta daha ileri gidenlerin pabuçları dama atılarak esnafıktan ihraç edilmişlerdir.
9. Ahîler kendi içlerinde bir oto-kontrol müessesesi oluşturmuşlardır. Ahîlikte işyeri açmak bir heyet huzurunda ustalığını kanıtlamaya bağlıdır. Böylece esnaf kendi kendini kontrol eden bir sisteme bağlanmıştır. Bir tarikatla benzer özellikleri olmakla birlikte Ahîlikte esnaf ahlakı ve dayanışması öne çıkmaktadır. Ancak Ahîlik sadece bir esnaf teşkilatı değildir, Ahîliğin esnaf loncaları hâline dönüşmesi 1450'lerden sonradır (Köprülü, 1991: 91).

Ahîlik pek çok alanda etkisini göstermiştir. Ahîliğin iktisadi işlevinin dışındaki etki alanları ve fonksiyonlarından bazıları şunlardır:

Dinî işlevi: Ahîlik, İslam ahlakının yaygınlaşmasında önemli bir rol üstlenmiştir. Tarikatlara benzer yapılanması ve fonksiyonları bulunmaktadır. Bir yan teşkilatı konumundaki Rum abdalları, genellikle gezgin dervişleriyle Anadolu'nun İslamlaşmasında büyük rol oynamışlardır.

Askerî işlevi: Ahî teşkilatı üyeleri toplumda güvenliğin sağlanması ve savunma alanında da önemli katkı sağlamışlardır. Bunlardan Rum gazileri, daha çok cihad ve gaza ile meşgul olan, kırsal kesimde yerleşik alp ve alperen denen gruplardır. Rum bacıları ise Ahî teşkilatının bir yan kuruluşu olup silahlı kadın birlikleridir.

Siyasi işlevi: Ahîlerin toplumun ıslahı temelindeki davranışları siyasi alana da yansımıştır. Özellikle XIII. yüzyılın ikinci yarısında devlet otoritesinin zayıfladığı dönemlerde Ahîler, siyasi bir amil olarak daima hesaba katılmıştır. Bu dönemde büyük devlet adamları, kadılar, müderrisler, tarikat şeyhleri ve büyük tacirler bu teşkilata girmişlerdir. Ahîler, baci teşkilatı, gaziler ve dervişlerle birlikte Osmanlı Devleti'nin temelini oluşturmuşlar, Selçuklularla Osmanlılar arasındaki otorite boşluğu döneminde geçici bir süre için devlet fonksiyonlarını üstlenmişlerdir. Ahîlik, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan sonra siyasi otorite, merkezî yönetimin

yardımcısı olmuş, bir denge unsuru teşkil etmiş, iç işlerinde belli bir muhtariyete sahip “demokratik” bir kuruluş olarak hayatiyetini sürdürmüştür.

Eğitim işlevi: Ahîler, zaviyelerde okutulan kitaplarla toplumu eğitmişler ve eğitime de katkıda bulunmuşlardır. Zaviyelerde, “Kelâmullâh-i Teala ve ehâdis-i enbiyâ ve menâkıb-ı evliyâ ve muâmelât-ı sulehâ ve evsâf-ı müzekkâ ve sergüzeşt-i şühedâ ve nisbet-i ahibbâ ve letâyif-i zurefâ ve esrâr-ı fukarâ ve sülûk-i suvefâ ve belâgat-ı şuarâ” okunmuştur (Sarıkaya, 1971: 11).

Toplumsal işlevi: Ahîlik, sivil bir örgütlenme modeli ve sosyal bir dayanışma müessesesidir. Bireylerin ahlaki ve mesleki gelişimlerine dönük eğitim faaliyetlerini de içermektedir.

Kısaca özetlemek gerekirse Ahî birlikleri, yamak, çırak ve usta ilişkilerini baba-evlat yakınlığında, sıcak bir ortamda düzenlemiştir. Ayrıca, üretici ve tüketici arasındaki ilişkileri de düzenleyerek ihtiyacı ayarlamış ve verimi artırmıştır. Şehirlerden köylere kadar kurdukları zaviyelerle; sanat, kültür, konaklama ve hatta turizm sektörüne hareketlilik kazandırmışlardır. Kurdukları örgütlerle toplumsal birlikteliğe katkıda bulunmuşlardır (Tekeli, 2011: 144). Bununla birlikte Ahî zaviyelerinde suçlular terbiye edilip tekrar topluma kazandırılmaktadır. Şöyle ki: “İstanbul’un dört mevleviyet yerinde on iki mahallede debbağ kârhaneleri vardır. Bunların içinde nice şahbaz işçiler vardır ki âdem ejderhasıdır. Eğer içlerine bir kanlı yahut bir harici düşse asla hâkime teslim etmezler. Ol kanlı erenlerin elinden halas dahi olamaz. Biçareyi köpek necisi idman etmeye tayin ederler; ister istemez tâib ve tâhir olup nihayet kâr sahibi olur.” (Evliyâ Çelebî, I, 1314: 494; Sarıkaya, 1971: 11’den naklen).

Günümüzde Ahîlik

Ahî teşkilatı, esnaf ve zanaat loncaları şeklinde teşkilatlanıp XIII. yüzyıl Türkiye’sinin şehir ekonomisine damgasını vurmuştur. Ancak bilinenin aksine, bu teşkilatın rolleri sadece ekonomi ile sınırlı kalmamıştır. Ahîler özellikle, göçebe hayatını terk edip, şehirlere yerleşmek isteyenlere, meslek sahibi olmalarında ve kendi işlerini kurmalarında rehberlik etmişler, Türk toplum hayatının gelişmesine büyük katkıda bulunmuşlardır. Bunun dışında Türkiye Selçuklularının sıkıntılı olduğu, merkezî otoritenin zayıflayıp çöktüğü dönemlerde, yönetimi ele alarak Anadolu’nun koruyucusu olmuşlardır. Bu sıkıntılı dönemlerde, iktidar mücadelelerine katılan Ahîler, ayrıca devlet törenlerinde siyasi rol üstlenip, elçi karşılamada da bulunmuşlardır (Ceylan, 2008: 56-57).

Ahî birlikleri, geliştirmiş oldukları ahlaki, sosyal ve ekonomik ilke ve erdemlerle günümüz sendikalarına, gençlik ve meslek kuruluşlarına, eğitim kurumlarına ve çeşitli örgütlere, pek çok yönden örnek olabilecek bir yapıya sahiptir. Bu yapı, üretici ile tüketici, devlet ile millet, emek ile sermayenin barışık olduğu bir iş ortamının sağlanması, güçlü bir ekono-

mik yapı ve toplumsal bütünlük için son derece önemlidir (Durak-Yücel, 2010: 151-168).

Ahîlik düşüncesinin günümüz şartlarında yeniden dizayn edilerek hayata geçirilmesi iktisadi ve sosyal hayatın ıslahında çok önemli görülmektedir. Nitekim günümüzde, yazılan kitaplar, düzenlenen konferanslar, sempozyumlar vb. etkinliklerde iktisadi ve sosyal hayatın düzeni ile ilgili çözüm alternatifleri tartışıldığında, hep geçmişteki bu başarılı uygulama örnek verilmektedir. Ahîlik kültürünün yaşatılması ile ilgili çalışmalar yapmak üzere vakıflar, dernekler, gençlik-kültür merkezleri ve araştırma merkezleri kurulmakta, Ahîlik kültürünün iktisadi ve sosyal hayata yansımaları konu alan tezler yazılmakta, Ahîlik geleneğinin unutulmaması için Türkiye Esnaf ve Sanatkarlar Odaları tarafından, bazı şehirlerde her yıl Ahîlik haftası ve kutlamaları yapılmaktadır.

Ahîlik, tarihî süreç içerisinde Türk iktisadi zihniyetini en iyi yansıtan kurumdur. Temelde iktisadi bir kurum olmakla birlikte toplumun diğer kurumları ile iç içedir. Ahlak, din ve eğitim gibi kurumların da Ahîliğin yapısı içinde yer aldığı görülür. Bu bakımdan Ahî, dinî ve ahlaki esaslar çerçevesinde iktisadi faaliyetlerini ifa eder. Bu yönleri ile tarihte özgün bir yere sahiptir. Ahlaki zafiyetin ve maddeci kültürün önemli bir mesele hâline geldiği günümüzde, Ahîlik çözüm için önemli bir kaynak olarak görülebilir. Gelenekçilik yapmadan, gelenek içinde de kalarak Ahîliği günümüz şartlarına uygun olarak yenilemek bir çok meselenin halledilmesi için elzemdir.

İlk bakışta bir meslek örgütü gibi görünen, ancak incelendiğinde pek çok toplumsal hususu içerisinde taşıyan bir sivil toplum kuruluşu olan Ahî teşkilatının; Türk toplumunun birlik ve beraberliğini, refah ve düzenini sağlayan, halkın maddi, manevi problemlerini çözen; bunun yanında dönemin şartlarına binaen ortaya çıkan ihtiyaçları karşılayan ve boşlukları doldurmaya çalışan bir kurum olduğu unutulmamalıdır.

Ahîlik, Galip Demir'e göre, "Türklerin Rönesansı"dır (Demir, 2000). Veyisi Erken'e göre ise Ahîlik ve kurum düzeni, bugünlerin şartlarında bile, "Toplumsal sorumluluk, hizmette mükemmellik, dürüstlük ve doğruluk, ortak yaşama ve yatay örgütlenme" gibi yönleriyle, ileri bir örgütlenme modeli sunmaktadır (Erken, 1998). Bu modelin hayata geçirilmesinde yönetim kademeleri (merkezî ve yerel yönetimler), eğitim kurumları (üniversiteler), sanayici ve işadamları ile sivil toplum kuruluşlarının işbirliğine ihtiyaç vardır.

Sonuç olarak fütüvvet ve Ahîlik, tasavvufun tarikatlaşma dönemine öncülük eden kurumlardır. Bu kurumlarla tasavvuf sosyal hayata taşınmayı başarmıştır.